

TÜRKİYE'DE HARCAMA BİLEŞENLERİ VE EKONOMİK BÜYÜMEYE KATKISI (2017-2023)

(Sayfa 1-14)

Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN

Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü
serdogan@selcuk.edu.tr

ORCID-ID: [0000-0003-3252-3095](https://orcid.org/0000-0003-3252-3095)

Öz

Dünyada ekonomik anlamda ülkelerin gücünün sıralaması sahip oldukları milli gelir ile ölçülmektedir. Ülkelerin milli geliri farklı yöntemler ile hesaplanabilmektedir. Hesaplama tekniklerinden birisi, ekonomik karar vericilerin yapmış oldukları harcamalar toplamıdır. Ekonomik literatürde, bu harcamalar ile birlikte ekonomik büyümeye yaptığı katkının da araştırılması gerekli kılınmıştır. Bu araştırmalara bağlı olarak ülkenin ekonomik büyüme yapısının yanı sıra iç ya da dış talebe bağlı bir büyümenin olup olmadığı ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmada, 2017-2023 yılları arasında harcama bileşenlerinin Türkiye için ekonomik seyri ile birlikte, bu harcamaların ekonomik büyümeye yapmış oldukları katkı ele alınmıştır. Özellikle 2020 pandemisinden önce ve sonrası için fark edici bir fark ortaya çıkmıştır. Pandemi sonrası ertelenen tüketim harcaması ile birlikte oluşan enflasyon özel kesim tüketim harcamasını arttırmış buna bağlı olarak yatırım harcamasında kıpırdanmalar meydana gelmiş fakat dış talebin de artması ile net ihracatın katkısının ekonomik büyümeyi sınırladığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Tüketim Harcaması, Sabit Sermaye Yatırımları, Kamu Harcaması, İhracat, İthalat

EXPENDITURE COMPONENTS AND ITS CONTRIBUTION TO ECONOMIC GROWTH IN TURKIYE (2017-2023)

Abstract

The economic power of countries in the world is measured by their national income. National income of countries can be calculated by different methods. One of the calculation techniques is the sum of expenditures made by economic decision makers. In the economic literature, it has become necessary to investigate the contribution of these expenditures to economic growth. Based on these researches, it is attempted to reveal the country's economic growth structure as well as whether there is growth due to domestic or foreign demand. In this study, the economic course of expenditure components for Turkiye between 2017 and 2023, as well as the contribution of these expenditures to economic growth, are discussed. A noticeable difference has emerged, especially before and after the 2020 pandemic. Inflation, which occurred with consumption expenditure postponed after the pandemic, increased private sector consumption expenditure, and accordingly, there were movements in investment expenditure, but it was revealed that the increase in foreign demand and the contribution of net exports limited economic growth.

Key Words: Economic Growth, Consumption Expenditure, Fixed capital Investmenst, Public Expenditure, Export, Import

JEL CODE: F43

1. Giriş

Ulusal hesaplama sistemleri içinde bir ülke açısından en önemli olan göstergelerden birisi hiç şüphe yok ki, ülkeye ait ekonomik büyüme verisidir. Ülkeye ait ekonomik büyüklük verisi belli bir dönem içerisinde üretilen nihai mal ve hizmetlerin o dönemin piyasa fiyatları ile elde edilen parasal büyüklüğü olarak ifade edilmektedir. Elde

edilen bu parasal büyüklük gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH) olarak tanımlanmaktadır. Ülkeler açısından GSYH büyüklüğü çeşitli şekillerde hesaplanmaktadır. En yaygın olan GSYH hesaplama çeşitleri başında üretim, gelir ve harcama yöntemleri gelmektedir. Özellikle harcama yöntemi ile yapılan hesaplamada ülkede ekonomik anlamda karar alıcı olan hanehalkları, firmalar, devlet ve dış âlemin belli bir dönemde yapmış olduğu harcamalar esas alınmaktadır. Yapılan bu harcamalara ait belli bir seviyede gelir olması varsayımından yola çıkarak gelir harcama eşitliğine ait bir özdeşlik elde dilmekte ve bu özdeşliğe dayalı olarak ülkeye ait GSYH hesaplanmaktadır. Bu özdeşliğe bağlı olarak bir ekonomide belli bir döneme ait gayri safi yurtiçi hâsıla (Y), özel kesime ait tüketim harcaması (C), firmalara ait yatırım harcamaları (I), devlete ait kamu harcamaları (G) ile dış âleme ait net ihracat (NX) değerleri toplamından meydana gelmektedir ($Y = C + I + G + NX$). Ekonomik karar vericiler göz önüne alındığında ülke içerisindeki yerleşiklerin oluşturduğu tüketim, yatırım ve kamu harcamaları ülke açısından iç dengeyi, dış âlem ise dış dengeyi ifade etmektedir. Bu bağlamda ülkeye ait ekonomik büyüklük içerisinde iç denge ve dış dengenin etkisi ölçülebilmektedir. Harcama bileşenlerinin ekonomik büyüme içerisindeki payının ölçümünde harcama kalemlerine ait reel anlamda dönemlik büyüme hızı ve GSYH içindeki payı esas alınmaktadır. Bu iki ekonomik veri yardımı ile toplam ekonomik büyüklük hesaplanması yanı sıra her bir harcama bileşenlerinin de etkisi tek tek ölçülebilmektedir.

Bu çalışmada Türkiye açısından 2017 – 2023 dönemlerine ait ekonomik büyüklük ile birlikte bu büyüklüklere harcama bileşenlerinin yapmış olduğu katkılar ayrı ayrı ele alınacaktır. Ayrıca ekonomik büyüklük ile birlikte harcama kalemlerini oluşturan değişkenler ayrı ayrı bu dönemler açısından ele alınacaktır. İlave olarak bu dönemler arasında dünya ekonomisi açısından kötü bir yeri olan COVID-19 pandemisi görülmüştür. Bu sebeple ayrıca analizimizde ülkemiz açısından pandemi öncesi ve sonrası dönemlerde ortalama olarak bu harcama bileşenlerinin katkıları ve farklılıkları da ele alınmıştır.

2. Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Harcama Bileşenleri

Ülkeler arasında yapılan kıyaslamada ve ülkenin diğer ülkeler ile birlikte yapılan sıralamasında ve aynı zamanda ülkelerin ekonomik büyüklüğünün ölçülmesinde GSYH ile bu rakamdan türetilen ekonomik büyüklük önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu ekonomik büyüklük ile birlikte, bu büyüklüğü oluşturan harcama bileşenlerinin analiz edilerek, ülkelerin ne tür ve ne şekilde bir büyüme sergiledikleri önem arz etmektedir. Bu bağlamda Türkiye ekonomisinin 2017-2023 dönemlerine ait ekonomik büyüme rakamları ile birlikte ayrı ayrı her bir harcama bileşenlerine ait veriler ve yorumları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. 2017 – 2023 Yılları Arasında Zincirlenmiş Hacim Endeksi İle GSYH ve
Harcama Bileşenleri (Milyar TL)

	2017-2019 (Ortalama)	2020	2021-2023 (Ortalama)
GSYH	1744,7	1804,4	2116,9
Hanehalkı Tüketimi	1024,0	1069,2	1452,6
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	482,6	473,2	526,9
Devletin Nihai Tüketimi	242,6	259,0	279,2
Mal ve Hizmet İhracatı	427,9	388,6	513,3
Mal ve Hizmet İthalatı	391,7	395,2	441,7

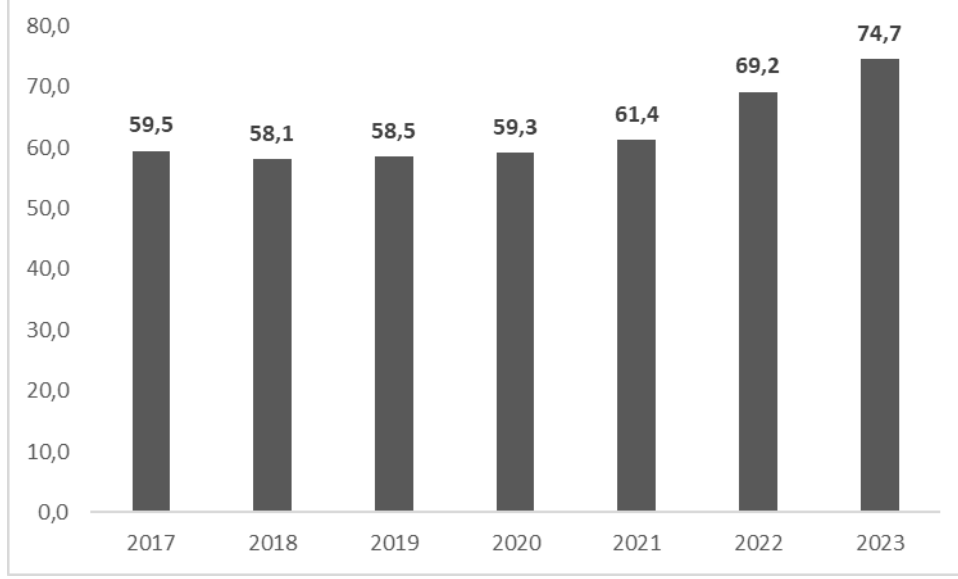
Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, 2017-2019 yılları arasında ortalama olarak reel anlamda 1,7 trilyon TL civarında bir ekonomik büyüklük söz konusu iken bu büyüklük içinde en önemli payı 1 trilyon TL civarında özel kesim tüketim harcaması oluşturmaktadır. Özel kesimin bu tüketim harcamasına kamu kesimi harcaması ilave edildiğinde rakam toplamda 1,26 trilyon TL civarına ulaşmaktadır. Bu iki harcama kaleminin toplam GSYH içindeki payı ise ortalama %75 civarına ulaşmıştır. Ekonomik büyüklükte takip edilmesi gereken önemli bir gösterge olan yatırım harcamalarının toplamı ise bu dönemler içinde 500 milyar TL'ye yaklaşmıştır. Bu dönemde net ihracatın GSYH'a ise 40 milyar TL civarında pozitif bir katkı sağladığı görülmüştür. 2020 yılı pandemi döneminde ise özellikle harcama kalemlerinde küçük değişikler ortaya çıkmıştır. Özel kesim ile kamu kesimi tüketim harcamasında artış olmasına karşılık özellikle ihracat gözle görülür şekilde azalmıştır. Pandemi sonrasındaki dönemde ise özellikle özel kesim tüketim harcamasında %40 civarında bir artış ortaya çıkmıştır. Talep yönlü bu artışla birlikte yatırım harcamalarında ve ihracat ve ithalatta artış devam etmiştir. Özellikle pandemi sonrasında ertelenmiş tüketim harcamalarının ortaya çıkması ve hükümetin farklı politikalar ile yola devam etmesi nedeni ile tüketim bazlı bir büyümenin ortaya çıktığı ve buna bağlı olarak da fiyatlar genel düzeyindeki artışı gösteren enflasyonun oluşmasına neden olmuştur.

2.1. Yerleşik Hanehalklarının Tüketimi ve Ekonomik Büyüme

Türk Dil Kurumuna göre hanehalkı kısaca tüketici olarak adlandırılmaktadır. Tüketici, mal ve hizmetlerden yararlanan ve satın alan, tüketen kimse olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca hane halkı aynı konutu paylaşan topluluk olarak adlandırılmaktadır. Kısaca tüketici olarak adlandırılan hane halklarının belli bir dönem içerisinde yapmış olduğu özel tüketim harcaması söz konusu olmaktadır. Özellikle bu özel tüketim harcamalarının toplam gelir içerisindeki payı ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Örneğin az gelişmiş ülkelerde özel kesim tüketim harcamaları toplam gelir içerisinde önemli bir paya sahip iken bu pay gelişmiş ülkelerde oran olarak daha düşük kalmaktadır.

şekil 1. Türkiye’de Hanehalkı Tüketiminin GSYH İçindeki Payı (%)

Kaynak: TÜİK

şekil 1’e göre; Türkiye’ye ait hanehalkı tüketiminin yıllar itibari ile GSYH içindeki payına bakıldığında, özellikle 2022 yılından sonrasında yüksek enflasyon oranına bağlı olarak tüketim harcamasının ortalamasının çok üzerinde yer aldığı görülmektedir. Özellikle enflasyon ortamında tüketicilerin mal ve hizmet alımlarını diğer dönemlere göre daha fazla arttırmaları durumu ortaya çıkmaktadır. 2022 ve 2023 yılları haricinde diğer yıllarda ise yüzde 10-20 arasında makul bir enflasyonun olması sonucu hanehalkının yapmış olduğu ortalama tüketim harcamasının yaklaşık olarak %60’lar civarında olduğu görülmektedir. Bu oranlara bakıldığında bu dönem arasında tüketim harcamasının GSYH içindeki payının ortalama olarak %62 seviyelerinde olduğu ve bu oran ile birlikte GSYH içinde önemli bir paya sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca hanehalkı tüketim harcamaları, tüketicilerin belli dönemde yapmış ve satın almış oldukları dayanıklı, yarı dayanıklı, dayanıksız ve hizmet alımı olmak üzere nihai tüketim harcamaları söz konusudur. Dayanıklılık türüne göre yapılan bu nihai tüketim harcamalarının 2017- 2023 dönemine ait değerlerin toplam nihai tüketim harcaması içerisindeki yeri aşağıdaki şekilde verilmiştir.

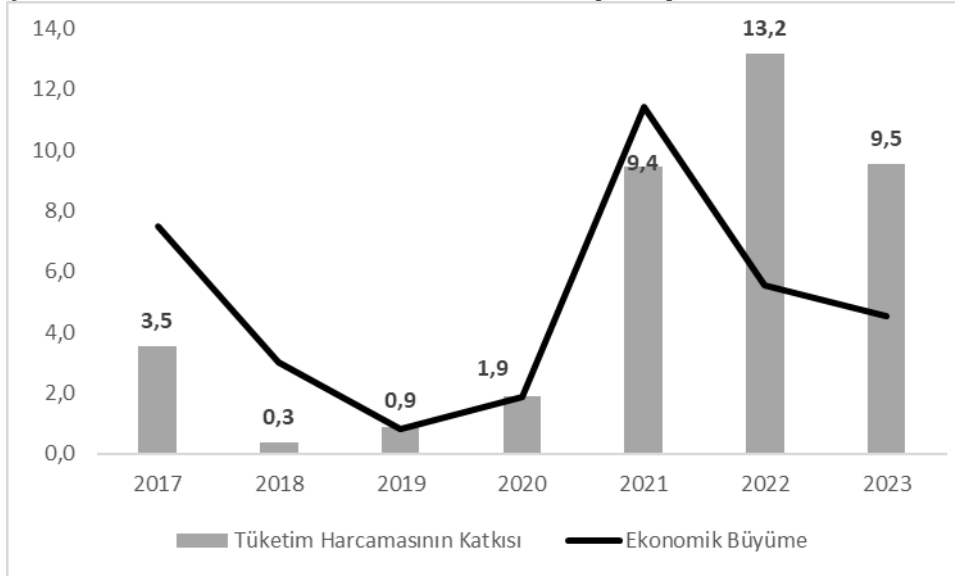
Tablo 2. Dayanıklılık Türlerine Göre Nihai Tüketim Harcamalarının Toplam Tüketim Harcaması İçindeki Payı (%)

	Dayanıklı Tüketim	Yarı Dayanıklı Tüketim	Dayanıksız Tüketim	Hizmetler
2017	10,24	11,25	34,19	44,31
2018	9,18	11,29	34,95	44,57
2019	8,51	10,96	35,52	45,01
2020	11,20	10,53	38,19	40,09
2021	11,61	11,46	36,31	40,61
2022	11,56	11,20	37,26	39,98
2023	11,91	10,91	34,97	42,22
ORTALAMA	10,60	11,09	35,91	42,40

Kaynak: TÜİK

Tüketiciler açısından uzun bir dönem için satın alınıp tüketilmesi düşünülen mallar dayanıklı tüketim malları olarak adlandırılır. Cari fiyatlar ile dayanıklı tüketim harcamaları 2017 yılında yaklaşık olarak 200 Milyar TL iken bu rakam yıllar itibari ile artış göstererek 2023 yılında yaklaşık olarak 10 kat artış göstererek 2 trilyon TL civarına yaklaşmıştır. Ayrıca dayanıklı malların toplam tüketim harcaması içindeki payı ortalama olarak yıllık %10'lar seviyesinde olmuştur. Tüketiciler tarafından alınan giysi, ayakkabı, oyuncak gibi mallar ise yarı dayanıklı tüketim malları olarak adlandırılır. Bu malların ortalama yıllık toplam tüketim harcaması içindeki payı ise ortalama %11'ler seviyesinde olmuştur. Ortalama olarak tüketiciler yıllık yarı dayanıklı tüketim mallarına 2017 yılında 215 milyar TL harcarken bu rakam 2023 yılına gelindiğinde ise 1,84 trilyon TL civarına yaklaşmıştır. Özellikle kullanım süresi bir yıldan az olan gıda, içecekler gibi maddeler ise dayanıksız mallar olarak adlandırılmaktadır. Gıda ve içeceklerin oluşturduğu dayanıksız tüketim mallarına yapılan harcamalar 2017-2023 dönemi için toplamda 15 trilyon TL dolayına ulaşmıştır. Bu harcamanın toplam tüketim harcama içerisindeki payı ise ortalama olarak %35'ler seviyesinde olmuştur. Hanehalklarının eğitim, sağlık, otel, lokanta, konaklama gibi harcamaları ise hizmet alımları olarak adlandırılmaktadır. Hizmet alımlarının toplam tüketim harcama içerisindeki payı ise yıllık ortalama %44 civarında seyretmektedir. Ayrıca bu harcama kalemine tüketiciler 2017-2023 tarihleri arasında yıllık ortalama 2,5 trilyon TL'ye yaklaşan bir harcama yapmışlardır.

Şekil 2. Tüketim Harcamasının Ekonomik Büyüme Katkısı

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanmıştır (TÜİK)

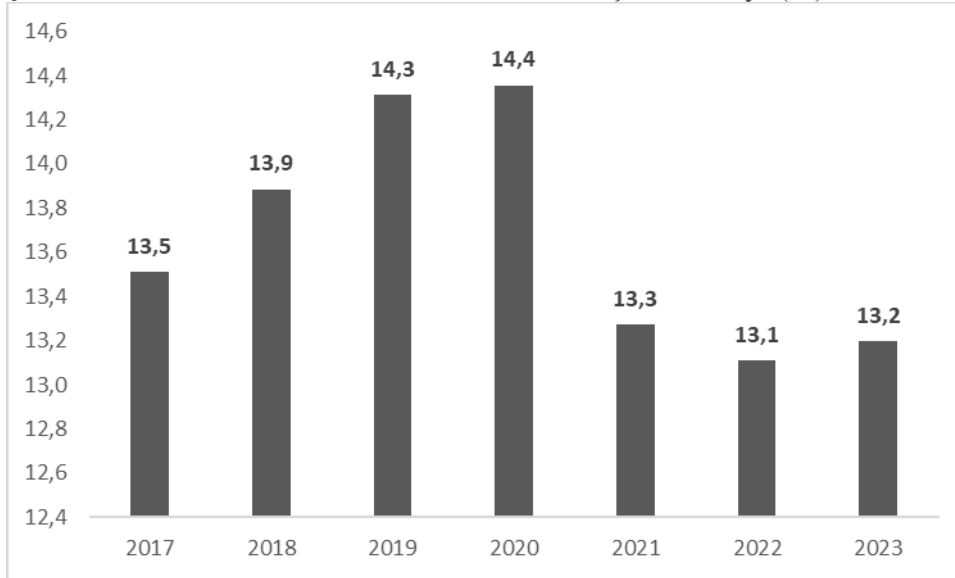
Şekil 2'de; tüketim harcamasının ekonomik büyüme katkısına baktığımızda, her yıl için bu harcamanın ekonomik büyüme pozitif yönde katkı sağladığı söylenebilir. Özellikle ekonomik büyüme içinde önemli bir yere sahip olması sebebiyle bu harcama kaleminin de katkısı diğer harcama kalemlerine göre çok yüksek olmaktadır. Özellikle 2022 ve 2023 yıllarında tüketim harcamasının büyüme katkısı sırası ile 13,2 ve 9,5 puan olmuştur. Özellikle 2022 ve 2023 yılında bu katkının enflasyon ortamından dolayı çok yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Pandemi esnasında bu katkının 1,9 puan

civarında olduğu görülmektedir. Pandemi ncesi 2017-2019 dönemleri için ortalama olarak ekonomik büyümeye katkısı 1,6 civarında olduğu görülmektedir. Yani kısacası Türkiye diğer yıllarda olduğu gibi son yıllarda tüketime dayalı bir büyüme sergilemiştir.

2.2. Devletin Nihai Tüketim Harcaması

Devletin nihai tüketim harcaması yani kamu harcamaları, devletin üzerine düşen görevleri yerine getirmesi amacıyla satın aldığı mal ve hizmetlere yönelik yaptığı harcamalardır. Ekonomik amaçları yönünden kamu harcamaları kalemleri personel giderleri, sosyal güvenlik kurumları devlet primi, mal ve hizmet alımları, cari transferler, sermaye giderleri ve faiz harcamaları şekilde ifade edilmektedir. Genel olarak bu kalemler cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları şeklinde de gruplandırılmaktadır (Erdoğan; 2021:11).

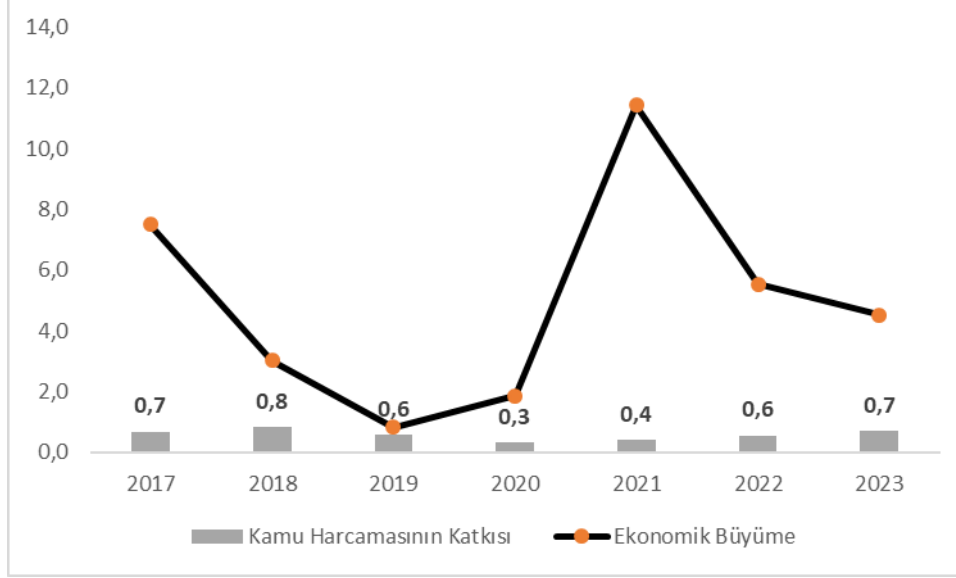
şekil 3. Devletin Nihai Harcamasının GSYH İçindeki Payı (%)

Kaynak: TÜİK

Devlete ait tüketim harcamasının gelir içindeki payına baktığımızda, özellikle büyüme rakamlarının düşük geldiği dönemlerde artış gösterdiği görülmektedir. Keynesyen politika gereği, talep daralmasının söz konusu olduğu 2018 ve 2019 yıllarında devlet harcamaları artış göstermiş ve ekonomik büyümeye ve piyasa talep canlanmasına ışık tutmaya çalışmıştır. Ayrıca en yüksek payın yaşandığı 2020 yılında dünyada meydana gelen COVID-19 salgınının neden olduğu söylenebilir. Zira bu dönemlerde özellikle evde kalma ve dışarı ıkımların yasaklanmış olması nedeni ile kamu harcamalarında ortalamanın üzerinde belirgin bir artışın olduğu durumu ortaya koymaktadır. Pandemi sonrası ise kamu kesiminin tüketiminin GSYH içindeki payı %13 seviyelerine gerilemiştir. Özel ve kamu tüketimini beraberce ele aldığımızda GSYH içinde toplam %75 düzeylerinde bir payın gerçekleştiği de ortaya çıkılmaktadır.

şekil 4. Devletin Nihai Harcamasının Ekonomik Büyüme Katkısı

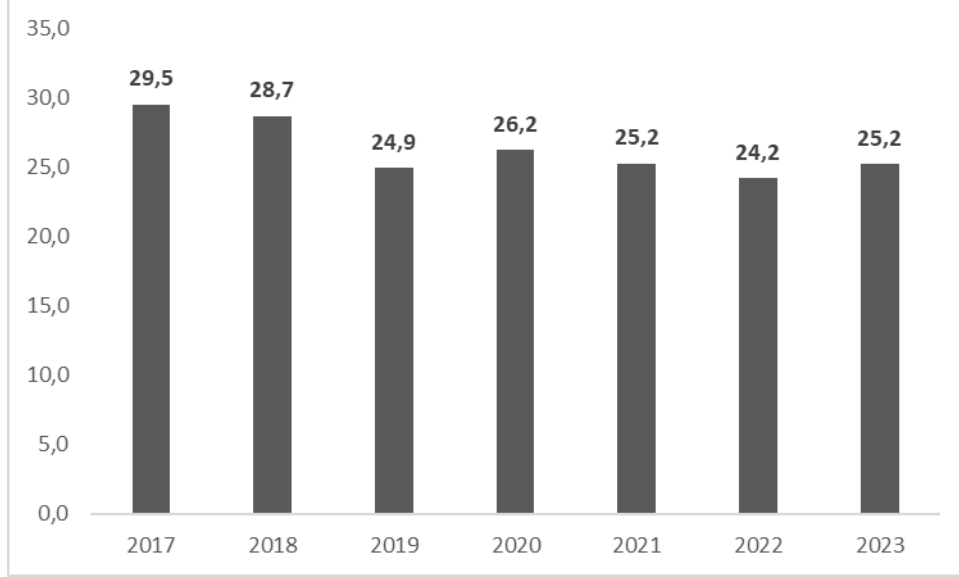
Kaynak: Yazar tarafından hesaplanmıştır (TÜİK).

şekil 4'e bakıldığında, devletin nihai tüketim harcamasının ekonomik büyüme katkısının ortalama olarak yıllık 1 puana yakın olduğu görülmektedir. Bu oranın bu kadar düşük kalmasının sebebi, genel anlamda kamu harcamalarının gelir içindeki payının düşük olması yanı sıra değişim hızının yeterli düzeyde olmaması yatmaktadır. 2017 – 2023 yılları arasında en düşük katkının sağlandığı dönem 2020 yılı ve en yüksek katkının sağlandığı dönem ise 2018 yılı olmuştur. 2020 yılında düşük kalmasının sebeplerinden birisinin pandemi dolayısıyla olması ve ticaret üzerinde baskı oluşturması ve ticaretin sınırlı olması ile birlikte ekonomide dışallık yaratmaması söylenebilir.

2.3. Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu ve Ekonomik Büyüme

Gayri safi yatırım harcamaları, gayri safi sabit sermaye oluşumu (GSSSO) ile stoklardaki değişmelerin toplamından meydana gelmektedir. GSSSO içerisinde özel kesimin satın almış olduğu konut alımları ile birlikte firmaların yapmış oldukları makine, fabrika, teçhizat alımlarının yanı sıra devletin yapmış olduğu yol, baraj gibi altyapı yatırımları da bulunmaktadır. Ayrıca GSSSO içerisinde sermayeyi yenilemek için yapılan amortismanlar da söz konusudur (Yalta v.d., 2019:54-55). Gayri safi sabit sermaye oluşumu (GSSSO), bir üreticinin sabit aktifleri ile net elde edişleri ve kurumsal birimin üretim faaliyetleriyle gerçekleşen üretilmeyen aktif değerine belirli ilavelerin toplam değeri ile ölçülmektedir.

şekil 5. GSSSO'nun GSYH İçindeki Payı (%)

Kaynak: TÜİK

şekil 5'e göre; GSSSO'nun milli gelir içindeki payına bakıldığında, 2017 yılından günümüze kadar az da olsa bir azalmanın olduğu görülmektedir. 2017 yılında %29,5 olan pay, 2023 yılına gelindiğinde %25'lere düşmüştür. Milli gelir içindeki payın yıllar itibari ile düşüyor olmasına karşılık, cari değer olarak 2017 yılında 935 milyar TL civarında olan tutarın 2023 yılına gelindiğinde yaklaşık olarak 8,5 trilyon TL'ye çıktığı görülmektedir. GSSSO'nun pay olarak düşmesine karşılık cari değer olarak artış göstermesinin nedenin enflasyon oranlarında meydana gelen ciddi bir artışın olduğu söylenebilir.

Gayri safi sabit sermaye oluşununun en büyük kısmını maddi sabit aktifleri oluşurmaktadır. Bu aktifler içinde makine-teçhizat ve inşaat olmak üzere iki alt grup vardır. Ayrıca diğer aktifler içinde yazılım, geliştirme, ARGE harcamaları gibi yatırım araçları mevcuttur (TÜİK,a). Aşağıda verilen şekle bakıldığında GSSSO'nun en büyük iki kaleminin inşaat ve makine-teçhizat alımının olduğu görülmektedir. Bu iki kalemin 2017 yılında toplam payı yaklaşık olarak %92 seviyesinde olmasına karşılık 2023 yılına gelindiğinde %89'lar seviyesine düştüğü görülmektedir. Bu pay içerisinde ortalama olarak inşaat %48, makine-teçhizat ise %41 seviyesinde bir yer edinmektedir. Diğer aktifler kısmının ise bu dönemler arasındaki ortalama payı %10'lar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu dönem içinde inşaat sektörünün toplam yatırım içindeki payının %57'ler seviyesinden %43'ler seviyesine düşmesi buna karşılık makine-teçhizatın payının ise sırası ile %34'lerden %47'ler seviyesine çıkması dikkat çekmektedir. Bu bağlamda ekonomik büyüme içinde inşaattan ziyade son dönemlerde sanayi dolayısıyla üretime dayalı büyümenin daha ön planda olduğu dikkat çekmektedir.

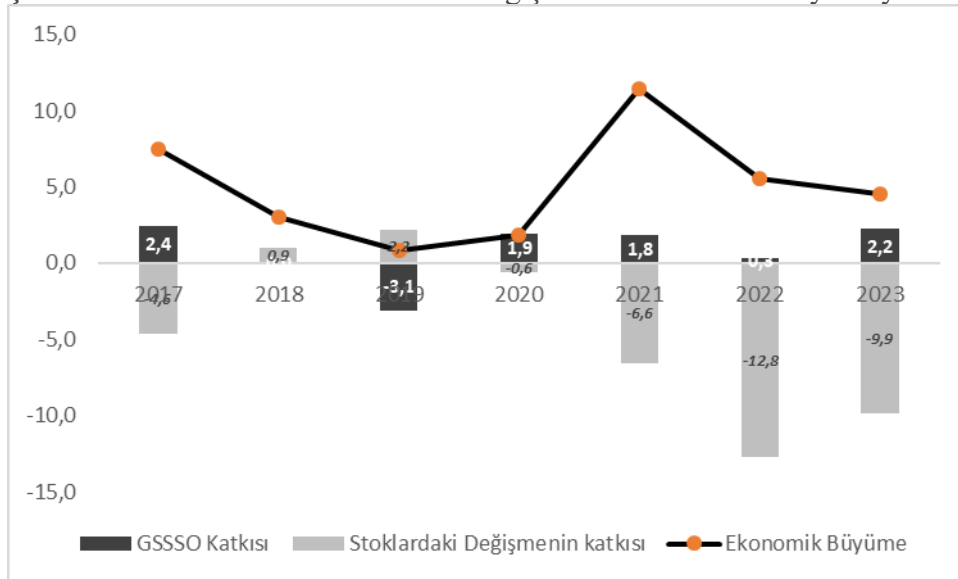
Tablo 3. 2017 -2023 Arası Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu

	İnşaat	Makine-Teçhizat	Diğer Aktifler
2017	57,29	34,57	8,14
2018	57,49	33,83	8,68
2019	51,68	37,04	11,28
2020	45,19	41,42	13,38
2021	42,92	46,07	11,01
2022	41,87	47,42	10,71
2023	43,23	46,81	9,96
ORTALAMA	48,53	41,02	10,45

Kaynak: TÜİK

Yukarıda da belirtildiği üzere, harcama yöntemi ile milli gelir arasında kurulan denklem bir eşitlik değil, *özdeşliktir*. Yani eşitliğin sol tarafı ile sağ tarafı birbirine eşit olmak zorunda değildir. Eşitliğin sol tarafı ekonomide elde edilen gelirleri (Y), sağ tarafında ise yapılan toplam harcamaları (AE) yani nihai satışları göstermektedir. Nihai satışlar ile gelir arasındaki eşitliği sağlayan unsurun başında stoklarda meydana gelen değişim vardır. Buna göre dönem içerisinde stoklardaki artış veya azalış gelir harcama arasındaki denge durumunu sağlayacaktır. Nihai harcamaların gelirden büyük olması, stoklardaki azalışa işaret ederken, nihai harcamaların gelirden küçük olması ise stoklardaki artışı göstermektedir. Bu durumda ekonomik büyüklüğe hem GSSSO'nun hem de stoklardaki değişimin katkısı söz konusudur. Ana harcama kalemlerinin ekonomik büyümeye katkısının hesaplanması ve yıllık hesaplanan ekonomik büyüme rakamı arasındaki fark ise stoklardaki değişmeden kaynaklanmaktadır. Aşağıda verilen grafikte, 2017-2023 yılları arasında GSSSO'nun ve stoklardaki değişimin ekonomik büyüme üzerine katkısı verilmiştir.

şekil 6. GSSSO'nun ve Stoklardaki Değişimin Ekonomik Büyümeye Katkısı

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanmıştır (TÜİK).

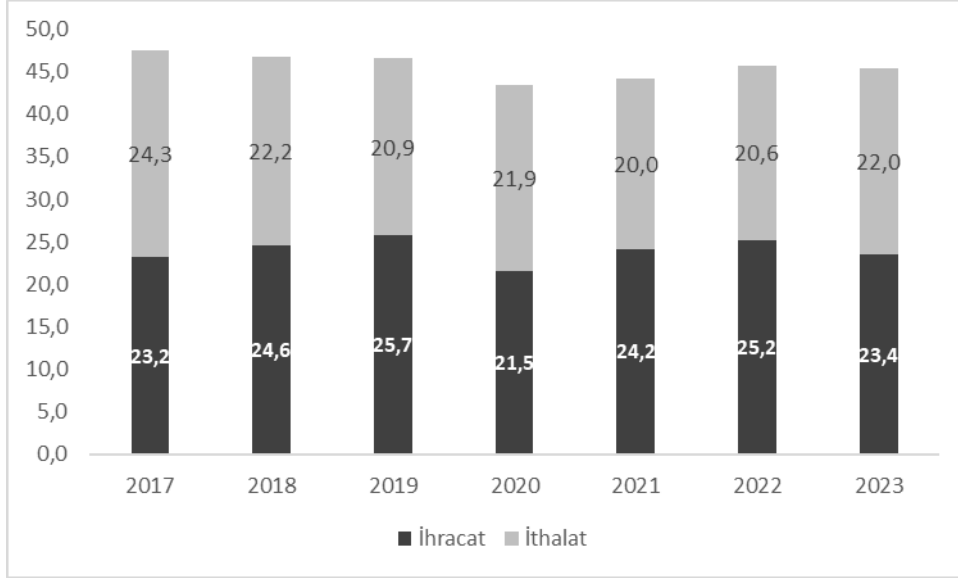
GSSSO ile stoklardaki değişmelerin ekonomik büyümeye katkısına baktığımızda, özellikle GSSSO'nun 2017 yılında yaklaşık olarak 2 puanın üzerinde katkı vermesine karşılık 2019 yılında ise tam tersi ekonomik büyümeyi yaklaşık olarak 3 puanın üzerinde sınırlandırmıştır. Bunun dışındaki yıllarda ise ekonomik büyümeye katkısı sınırlı kalmıştır. 2017 -2023 yılları arasında GSSSO'nun ekonomik büyüme üzerine ortalama katkısı yıllık 1 puan civarında kalmıştır. Bu dönem arasında ortalama olarak yüzde 5 puana yakın yıllık bir büyüme gerçekleştiği düşünüldüğünde yatırım harcamaların bu denli az katkı vermesi sürdürülebilir büyüme açısından düşündürücü bir durum olmaktadır. Nihai satışların içerisinde yer almamasına karşılık milli gelir harcama eşitliğini sağlayan stoklardaki değişmeler de işletmeler açısından önem arz etmektedir. Zira piyasa talebinin canlı olduğu dönemlerde üretim olması gerekenin üzerinde meydana gelebilmekte ve bu üretimin bir kısmı satılmayıp gelirden işletme tarafından alındığı (stoklandığı) görülmektedir. Daha sonraki yıllarda ise bu stokların satılması ile stok erimesi durumu söz konusu olmaktadır. 2010'lu yılların başlarında ekonomideki istikrarlı büyümenin yanı sıra diğer makroekonomik göstergelerdeki (enflasyon, istihdam, faiz oranları, bütçe ve cari denge vb.) olumlu seyir stoklardaki değişmenin çok fazla düzeyde olmaması nedeni ile ekonomik büyüme üzerine sınırlı bir katkı ya da azalma oluşturmuştur. Fakat 2020 yılı birlikte dünyada meydana gelen pandemiden dolayı satışlar ve ticaretin istenilen düzeyde olmaması nedeni ile stoklarda bir artış meydana gelmiş ve bu artış ekonomik büyüme üzerine olumlu katkı vermiştir. 2021 yılından sonra gerek pandeminin etkisinin ortadan yavaş yavaş kalkması gerekse para politikası ile döviz kuru üzerinde meydana gelen artış ve enflasyon baskısı mevcut stokların hızlı bir şekilde erimesine neden olmuştur. Nitekim 2022 ve 2023 yıllarında sırası ile yüksek seviyede meydana gelen stoklardaki azalmadan dolayı ekonomik büyümeyi 12,8 ve 9,9 puan sınırladığı görülmektedir.

2.4. Net İhracat ile Ekonomik Büyüme

Ekonomide karar vericiler, elde ettikleri gelirlerinin bir kısmını yurtiçinde üretilen mal ve hizmetlere harcarken bir kısmını da yurtdışında üretilen mal ve hizmetlerin harcanmasında kullanmaktadır. Ayrıca yurtiçinde üretilen bazı mal ve hizmetlerde yurtdışı ekonomik karar vericilerin tüketimine sunulmaktadır. Dolayısıyla, harcama yöntemi ile milli gelir hesaplanırken, yurt dışından satın alınan ve yurt dışına satılan mal ve hizmetlerin de dikkate alınması gerekmektedir.

İhracat (X), bir ülke sınırları içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin, ülkede yerleşik olmayanlara satılmasını ifade eder ve dışsattım olarak da adlandırılabilir. İthalat (M) ise, ülke sınırları dışında üretilen mal ve hizmetlerin, o ülke yerleşikleri tarafından satın alınmasını ifade etmekte ve dışalım olarak da adlandırılmaktadır. GSYH hesaplanırken, ülke mal ve hizmetlerine yönelik harcama olarak ihracat gelirleri GSYH'ye dahil edilirken, dışarıya yapılan harcama olarak ithalat giderleri GSYH'den çıkarılır. İhracat gelirlerinden ithalat giderlerinin çıkarılması (X - M) ile elde edilen büyüklüğe net ihracat (NX) denilmektedir. Net ihracatın hesaba dâhil edilmesi ile nihai aşamaya ulaşılır ve harcama yöntemi ile GSYH elde edilmiş olur.

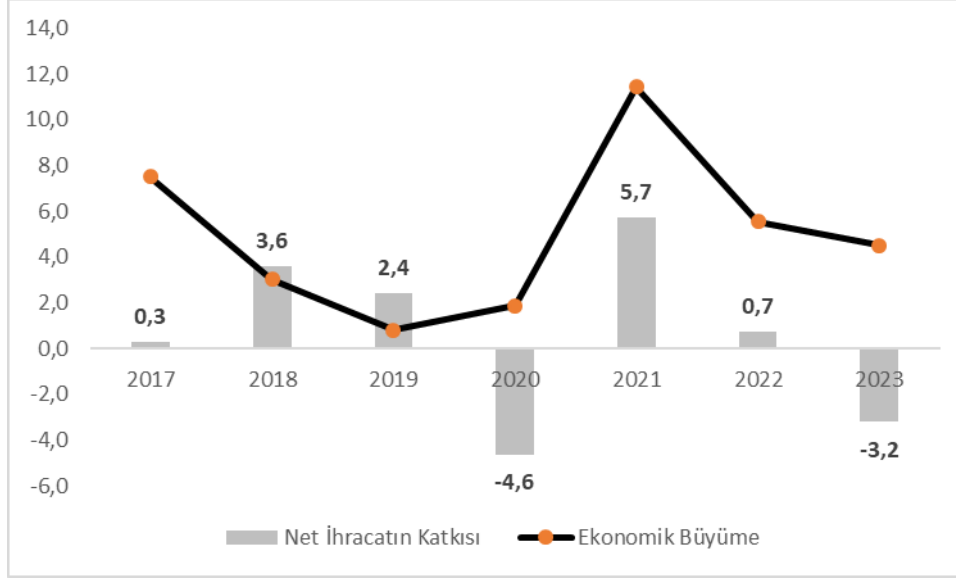
şekil 7. Net İhracatın (İhracat-İthalat) GSYH İçindeki Payı (%)

Kaynak: TÜİK

Ülkelerin ihracat ile birlikte ithalatının oluşturduğu durum ekonomi literatüründe dış ticaret hacmi olarak tanımlanmaktadır. Dış ticaret hacminin milli gelir içindeki payı ise ülkeye ait dışa açıklık oranını vermektedir. Ülkemiz açısından bakıldığında dışa açıklık oranı 2017-2023 yılları arasında %45 ile %50 arasında değiştiği görülmektedir. Dışa açıklık oranlarının yüksek olması dünyada meydana gelen ekonomik anlamdaki olumsuzlukların ülkeye daha hızlı bir şekilde geçişkenlik oluşturduğu söylenebilir. Bu nedenle pandemi öncesine göre sonrasında bu geçişkenliğin etkisi ile dış ticaret hacminde milli gelire oranla bir azalma meydana gelmiştir. Fakat bu azalmanın iyi tarafı özellikle ithalatın GSYH içindeki payının azaldığı yöndeki gelişmeler buna karşılık ihracatın GSYH içindeki payında meydana gelen artıştır. Bu gelişme, ülkemizde zaten var olan dış ticaret açığı dolayısıyla cari açığın iyileşmesine yönelik bir sonuç oluşturmaktadır. Fakat 2021 yılından sonra para politikası kararları sonrasında döviz kurundaki olağandışı artış ve Türk Lirasının sürekli değersiz hale gelmesi ile ihracata konu olan malların fiyatların dünya piyasasına göre daha düşük kalması ve ithalatın pahalı hale gelmesi sonucu rakamsal olarak fazla yansımamış ve gerek dış ticaret açığını gerekse cari açığı arttırmıştır.

şekil 8. Net İhracatın Ekonomik Büyüme Katkısı

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanmıştır (TÜİK).

Ülkelerin özel ve kamu tüketimi ile yatırım harcamaları toplamı iç dinamikleri oluştururken ihracat ve ithalat ise dış dinamikleri oluşturmaktadır. Dış dinamiklere bağlı olarak ihracatta meydana gelen artış ekonomik büyümeye olumlu katkı yaparken ithalatta meydana gelen artış ise ekonomik büyümeyi sınırlandırmaktadır. Ülkemiz açısından büyük sorun teşkil eden dış ticaret açığı dolayısıyla meydana gelen cari açık nedeni ile bu dönemler arasında ithalat genel itibari ile ekonomik büyümeyi sınırlandıran bir unsur olmuştur. Özellikle 2018, 2019 ve 2021 tarihlerinde ihracatta meydana gelen artış hızının yüksek buna karşılık ithalattaki artış hızının ise daha yavaş olması nedeni ile net ihracatın ekonomik büyümeye katkısı olumlu olmuştur. Buna karşılık 2020 pandemi döneminde ihracatta meydana gelen olmadık düşüş, ekonomik büyümeye net ihracatın katkısını sınırlandırarak, azaltmıştır. Ayrıca 2022 sonrasında dış talebe bağlı olarak ithalatta meydana gelen artıştan dolayı, net ihracatın ekonomik büyümeye katkısını sınırlandırmıştır.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Her dönem olduğu gibi günümüzde dünyadaki bütün ülkeler açısından en temel ekonomik göstergelerin başında milli gelir gelmektedir. Çünkü elde edilen bu gelir ile insanların ne kadar harcama yapabilecekleri ortaya çıkmaktadır. Ayrıca elde edilen bu gelir ülkelerin refah seviyelerini belirleyen en önemli unsurdur. Milli gelirde dönemler itibari ile meydana gelen reel artış ekonomik büyüme olarak ifade edilmektedir. Bütün bu sebeplerden dolayı ülkeler açısından önemli bir yeri olan milli gelir ve ekonomik büyüme konuları her zaman farklı kesimlerce farklı şekillerde iktisat literatüründe çalışma konusu olmuştur.

Farklı türlerde milli geliri hesaplama teknikleri vardır. Hesaplama tekniklerinden birisi olan harcama yöntemi ile, ekonomiyi oluşturan karar alıcılar ve vericilerin (hanehalkı, firmalar, devlet, dış alem) belli bir dönemde yapmış oldukları harcamaları kapsamaktadır. Karar vericiler bu dönemde özel ve kamu tüketimi yanı sıra yatırım

harcamaları ile net ihracat yapmaktadırlar. Ekonomideki bu tür harcamalarda meydana gelen değişmeler aynı zamanda ekonomideki büyüklük değerini de ortaya çıkarmaktadır. Harcama bileşenlerde meydana gelen değişmeler ekonomik büyümeyi vermesine rağmen aynı zamanda bu bileşenlerin ekonomik büyüme içindeki payı da önem arz etmektedir. Bu bağlamda harcama bileşenlerinde meydana gelen değişme ile birlikte GSYH içindeki payının esas alınması ile büyümeye yaptığı katkı hesaplanmaktadır.

Bu çalışmada 2017 – 2023 yılları arasında Türkiye ekonomisine ait büyüme rakamları ile birlikte harcama bileşenleri ele alınarak, bu harcama bileşenlerinin ekonomik büyümeye yaptığı katkılar ayrı ayrı incelenmiştir. Çalışmaya esas teşkil eden değişkenleri, GSYH, özel kesim ile kamu kesimi tüketim harcaması, gayri safi sabit sermaye oluşmu ile net ihracat oluşturmaktadır. Ekonomik büyüklük ölçüsü olan GSYH değeri içerisinde hanehalklarına ait özel tüketim harcamasının ortalama %60 üzerinde önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bir diğer tüketim harcaması olan devletin nihai tüketimi ise GSYH içinde yaklaşık olarak %14 seviyesinde bir paya sahip olmaktadır. İnşaat, makine-teçhizat gibi yatırım araçlarının oluşturduğu sabit sermaye oluşumunun ise payı yaklaşık olarak %26'ler seviyesindedir. Dış dengeyi oluşturan mal ve hizmet ihracatı ile ithalatının sırası ile GSYH içindeki payı ortalama yıllık %24 ve %22 seviyelerinde gerçekleşmiştir. İhracat ile ithalat arasındaki farkın net ihracat olarak ifade edilmesi ve bu oranın GSYH içindeki payının %2 seviyelerinde kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda ekonomik büyümenin kaynağının bazı yıllarda farklılık göstermesine karşılık, iç dinamikler dediğimiz iç tüketimden kaynaklandığı görülmektedir. 2017-2023 dönemi içinde net ihracatın ortalama olarak ekonomik büyümeye katkısı 1 puana yakın olmuştur. Ortalama olarak bu dönemler arasında %5 civarında bir ekonomik büyüme gerçekleştiğine göre, bu payın sadece 0,7 puanlık kısmı net ihracat dediğimiz ihracat ve ithalat farkından kaynaklanmaktadır. Buna karşılık geriye kalan %4,3'lük ortalama büyümenin tamamı iç denge dediğimiz özel ve kamu kesimi tüketimi ile yatırım harcamalarından kaynaklanmaktadır. Özellikle özel kesimin GSYH içindeki payının yüksek olması nedeni ile ekonomik büyümeye verdiği katkı nerede ise yüzde 100'den fazlasını oluşturmaktadır. 2017 - 2023 yılları arasında özel kesimin büyümeye yaptığı katkı yıllık ortalama 5,5 puan iken kamu kesimin yaptığı tüketim payı ise 0,6 civarında oluşmaktadır. Yani tüketime dayalı iç dinamiklerin büyümeye toplamda 6 puan yakın bir katkı sağladığı görülmektedir. Üretim açısından bakıldığında ise sabit sermaye oluşumunun büyümeye katkısı 0,8 puan seviyesinde olmuştur. Stoklarda meydana gelen değişmeler de göz önüne alındığında toplam ekonomik büyüme rakamlarına ulaşılmaktadır. Bu dönemler arasında stoklarda meydana gelen değişmelerin ekonomik büyümeye katkısı 4,5 puan sınırlayıcı şekilde gerçekleşmiştir. Stoklar ortalama olarak azalma eğilimine girmiş ve ekonomik büyümeyi ithalat ile birlikte sınırlandıran bir bileşen olmuştur.

Kaynakça

Alagöz, M. Saçık, Sinem Y. Ve Erdoğan, S. (2021) "Temel Makroekonomik Göstergeler" Atlas Akademi yayıncılık, Konya.

Bakış, O. (2017). "Yeni GSYH Serilerinde Büyümeye Katkılar", BETAM Araştırma Notu, 17/217, İstanbul.

Bakış, O. (2018); “Yeni Gsyh Serilerinin Getirdiği Farklılıklar Ve Sorunlar”,
Marmara İktisat Dergisi, Sayı:1, Mart-2018, ss: 15-42.

Bocutoğlu, E. (2012). Makro İktisat Teoriler ve Politikalar, Murathan Yayınevi,
9. Baskı, Trabzon.

Erdoğan, S. (2021). Milli Gelir ve Harcama Bileşenleri, Atlas Akademi Yayınları,
2. Baskı, Konya.

Mankiw, N. G. (Çev: Editör: Ö. Faruk ÇOLAK)(2009). Makroekonomi, Efil
Yayınevi, Ankara.

TÜİK (a), <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113&dil=1>

TÜİK (b), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Donemsel-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-IV.-Ceyrek:-Ekim-Aralik-ve-Yillik,-2023-53756>

Yalta, A Talha ve Yalta, A. Yasemin (2019). Modern Makro Ekonomiye Giriş,
Adres yayınları, 2. Baskı, Ankara.